

VI. Ders: Al-Razi'nin felsefesi: Ebu Bekir Muhammed b. Zekeriya b. Yahya el-Razi (865-925): Avrupa'da Al-Razes adıyla bilinir. Rey Şehrinde doğmuştur. Gençlik yıllarında müzikle ilgilenmiş, simya ile uğraşmış daha sonra bu konuda yaptığı deneyler bir çeşit göz hastalığına yakalanmasına neden olduğu için simyayı bırakmıştır. Bundan sonra tıp tahsil etmiştir. Doğduğu şehirde doktor olarak ün kazanmıştır. '*el-Tıbb el-Mansuri*', '*el-Tıbb el-Ruhani*' tıbbi dair kaleme aldığı önemli eserleridir. Razi'nin eserlerinin sayısı bir hayli kabarıktır. Kendisi, bizzat, eserlerinin kataloğunu hazırlamıştır. Burada 118 kitap, 19 risale ve yine 4 kitap, 6 risale ve 1 makale olmak üzere toplam 148 eseri görülmektedir. Felsefi eserlerinden elde mevcut olanlar: '*el-Siret el-Felsefiyye*', '*Kitab el-Lezze*', '*Kitab el-İlm el-İlahi*', '*el-Şukuk ala Proclus*'tur.

Felsefesine gelince: Razi bir rasyonalisttir. Sadece ve sadece akla inanır. Onun akılı yüceltmesi '*el-Tıbb el-Ruhani*'nin ilk sayfasında en iyi ifadesini bulmuştur. O, burada aynen şöyle der: "Allah bize, sayesinde şimdi ve gelecekte elde edebileceğimiz en kıymetli faydayı temin etmemiz için akılı vermiştir. O, Tanrı'nın bize en güzel hediyesidir. Akıl yoluyla bizim için faydalı olan ve hayatımızı güzelleştiren bütün her şeyi elde ederiz. Onun vasıtasıyla muğlak ve uzaktaki şeyleri, bizden gizlenmiş olanları biliriz. Yine, biz onunla, sahip olabileceğimiz en yüce bilgiye, Tanrı'nın bilgisine sahip oluruz. Mademki, akla bu kadar değer verilmiştir, akıl bu kadar önemlidir, o halde onun derecesini, mevkiini düşürmememiz gerekir. O yargılayıcı iken biz onu yargılamamalıyız ya da denetici o iken biz onu denetim altına almamalıyız. Tam tersine, her şeyde ona başvurmalıyız ve bütün meselelerde onunla hüküm vermeliyiz. O bize nasıl davranmamızı emrediyorsa öyle davranmalıyız." Hiçbir akıl dışı güce başvurulamaz. Vahiy ya da mistik sezgiye burada yer yoktur. Bilgi ve davranışın yegane ölçütü, sadece, mantiki akıl yürütmedir.

Razi'nin gerçek doktrini, '*Kitab el-İlm el-İlahi*' de aranmalıdır. O, büyük bir kısmı kaybolmuş olan, ancak, elimizde bazı pasajlarla ilgili bir araya getirilmiş reddiyeler bulunan bu kitabında şu konular üzerinde durmuştur: 'Zaman', 'Mekan', 'Boşluk', 'Süre', 'Madde', 'Ruh Gücü', 'Nübüvvet (Peygamberlik)', 'Hazlar' ve 'Maniheizm'.

Razi'nin felsefesini esas olarak, Tanrı, ruh, madde, zaman ve mekan (beş ezeli şey) hakkında söyledikleri karakterize eder. Bu beş ezeliye ona göre, ilk ikisi canlı ve faaldir. Biri, pasif ve cansızdır. Bu, bütün cisimleri oluşturan maddedir. Madde ezeldir; zira bir şeyin yoktan meydana geldiğini kabul etmek mümkün değildir. (Aristoteles felsefesinin 'ex nihilo nihil fit' anlayışının etkisi.) Mutlak ya da ilk madde atomlardan müteşekkildir. Alem yok olsa, o da atomlar halinde dağılır. Razi, maddenin ezeliğini göstermek için iki delil ileri sürer:

Birincisi: Bu delil, yaratılmış olandan hareketle yaratanın değil, yaratılmış varlığın ezeliğini ispata yöneliktir. Eğer bir varlığın başka bir şeyden, bir failin kudretiyle yaratıldığı (daha doğrusu yapıldığı, 'masnu' olduğu) doğru ise, o zaman bu fail işlediği fiilden önce ezeli ve değişmez olmalı ve kudret fiilinin taalluk ettiği şey de bu fiile maruz kalmadan önce ezeli olarak var olmalıdır. Burada, fiile maruz kalan maddedir. O halde, madde ezeldir.

İkincisi: Bu delil, yoktan yaratmanın imkansızlığına dayanır. Şöyle ki: Yaratma, yani yoktan bir şeyi varlığa getirme, onu oluşturmaktan daha kolaydır.

“Tanrı’nın insanı bir anda bütünüyle yaratması, onu kırk yılda oluşturmasından daha kolay olacaktır.” (I.Öncül)

“Bilge yaratıcı, kendi gayesine uzak olan şeyi daha yakın olana, ancak daha kolay ve daha yakın olanı yapmaya kudretsiz olmadıkça tercih etmez.” (II.Öncül)

“Bütün şeylerin varlığı, alemlerin yaratıcısı tarafından terkip suretiyle değil, yaratma yoluyla meydana getirilmiştir.” (Sonuç).

Fakat gördüklerimiz bunu açıkça tersidir. Bu dünyadaki her şey, yaratma yoluyla değil, terkip yoluyla meydana getirilmiştir. Bu, zorunlu olarak, O’nun, yoktan yaratmaya kadir olmadığı ve alemin, aslı madde olan şeylerin birleşmesi suretiyle ortaya çıktığı sonucunu doğurur.

Şu halde, Razi’ye göre, alemi oluşturan maddedir; madde ezelidir. Öyleyse, alem ezelidir; yaratılmamıştır. Madde, bir mekan işgal ettiğine göre, ezeli mekan var demektir. Razi, külli ya da mutlak mekan ile cüz’i ya da izafî mekan olmak üzere iki tür mekan ayırt eder. Külli mekan sonsuzdur; sonsuz olan şey ezelidir; o halde, mekan ezelidir. Zaman da tıpkı mekan gibi ezelidir. Razi, zamanı da mutlak zaman ve sınırlı zaman olmak üzere ikiye ayırır. Mutlak zaman ezelidir ve işlemektedir. Sınırlı zaman ise, feleklerin, güneşin ve yıldızların hareketindedir. Süre’nin işleyişini tasavvur edersen, mutlak zamanı da anlayabilirsin. Eğer feleklerin hareketini tasavvur edersen, sınırlı zamanı da kavrayabilirsin.

Diğerleri (zaman ve mekan), ne canlı, ne faaal, ne de pasiftir. Ona göre, Tanrı, yetkin ve saf akıldır. Hiçbir eksiklik yüklenemez. Güneşten ışık nasıl çıkıyorsa, O’ndan da hayat öylece çıkar; taşar. (Plotinos’un sudur felsefesinin etkisi.) Tanrı her şeyi yaratır. Hiçbir şey O’nun kudretinin dışında değildir. Hiçbir şey O’nun iradesine karşı koyamaz. O, alemi hiçbir zorunluluğa bağlı olmadan yaratmıştır; ama, O, başlangıçta yaratmaya hiç isteği yokken alemi yaratmayı irade etmiştir. O, her şeyi tam olarak bilir.

Razi, bir deisttir; yani Tanrı’nın varlığını akıl yoluyla bilendir. Vahye ve peygamberliğe bu nedenle inanmaz. Ona göre, akıl, iyiyi kötüden, faydalıyı zararlıdan ayırt etmeye kadir olduğuna göre, biz Tanrı’yı sadece akıl yoluyla bilebiliriz ve hayatımızı da, buna göre düzenleyebiliriz. O halde, neden Peygamberlere ihtiyaç olsun ki?.. Bazı insanlara, diğer bütün insanlar için rehberlik imtiyazı vermenin hiçbir haklı tarafı yoktur; çünkü tüm insanlar akıl yönünden eşit doğarlar, farklılıklar tabii yatkınlıktan değil, ancak yetişme ve eğitimden kaynaklanır. Razi’ye göre, Peygamberler, zaten, birbirleriyle çelişki içindedirler. Eğer onlar, bir ve aynı Tanrı adına konuşuyorlarsa, bu çelişki nedendir? Razi, daha sonra, Tanrı için bile Peygamber göndermenin ma’kul (akla uygun) olamayacağını söyleyecek kadar ileri gider.

O, anlaşıldığı üzere, aklın gücüne aşırı derecede güvenen, her türlü peşin hükümden uzak ve fikirlerini herhangi bir kayıt koymaksızın ifade etmekte oldukça cesur, katıksız bir rasyonalisttir. Hikmet sahibi bir Allaha inanmakla birlikte, hiçbir dine inanmamaktadır. Kendisinin düzenli bir felsefî sistemi yoktur ama kendi zamanı dikkate alındığında, İslam

Prof. Dr. Ülker Öktem

FEL 214 İslam Felsefesi

aleminin ve belki de insanlığın, düşünce tarihinin en parlak ve özgür düşünürü olarak kabul edilir.